CUMHURİYET'İN 100. YILINDA KARADENİZ

Toplum, Politika, Güvenlik

Editörler

Prof. Dr. İsmail KÖSE

Doç. Dr. Ülkü KÖKSAL

Doç. Dr. Volkan AKSOY

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA KARADENİZ

Toplum, Politika, Güvenlik

Editörler

Prof. Dr. İsmail KÖSE

Doç. Dr. Ülkü KÖKSAL

Doç. Dr. Volkan AKSOY

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA KARADENİZ:
Toplum, Politika, Güvenlik

Editörler
Prof. Dr. İsmail KÖSE
Doç. Dr. Ülkü KÖKSAL
Doç. Dr. Volkan AKSOY
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Doç. Dr. Özgür TÜFEKÇİ
Doç. Dr. Ahmet KÖKSAL

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel KÜÇÜKER

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON
Tel: 0462 377 21 43

1. Baskı: Şubat 2024
Baskı Adedi: 30

ISBN: 978-605-2271-63-6

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu
Tlf: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

© Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasasından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ..... **IV**

ÖN SÖZ ..... **VI**

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİ'NDEKİ TRABZONLU MEMURLARIN BİYOGRAFİLERİNE BAKIŞ
Mehmet Akif BAL **1**

ŞUBAT VE EKİM DEVRİMLERİNDEN SONRA AZERBAYCAN İSTİKLALİNE GİDEN SÜREÇTE KAFKASYA'DA OLUŞAN SİYASİ GELİŞMELER
Aysel CABARZADE **23**

KONGRELER DÖNEMİ TRABZON MERKEZLİ MUHALEFETİN ANALİZİ
İsmail AKBAL
Gizem BOZKURT **61**

TÜRK DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİNE GÖRE LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI SONRASI SOVYET DONANMASI'NIN KARADENİZ'DEKİ FAALİYETLERİ VE TÜRK-SOVYET TAHDİD-İ TESLİHAT ANTLAŞMALARI
Muzaffer BAŞKAYA **87**

CUMHURİYET'İN ON BEŞİNCİ YILDÖNÜMÜ KUTLAMALARI: KASTAMONU ÖRNEĞİ
Yücel NAMAL
Melek TOPARLAK ŞAHİN **113**

TRABZON'DA İNFİAL YARATAN PATRİKHANE GİRİŞİMİ VE KAMUOYUNDAKİ YANSIMALARI
Salim GÖKÇEN **133**

RUSYA-UKRAYNA KRİZİ: 2014 YILINDAKİ GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE ÇATIŞMALARIN DEĞERLENDİRMESİ
Yunus Emre AYDIN **163**

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN AB-NATO İŞ BİRLİĞİ VE BÖLGE GÜVENLİĞİNDEKİ ROLÜ
Erol KALKAN **177**

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİ'NDEKİ TRABZONLU MEMURLARIN BİYOGRAFİLERİNE BAKIŞ

Mehmet Akif BAL*

Giriş

Biyografiler, toplumsal ve yazılı kültürümüzün önemli kilometre taşlarından biridir. Biyografiler; bireyin yaşamının bilinmesi kadar, bireyin içinde yer aldığı toplumsal ve kültürel yaşamın bilinmesi açısından değerli bilgiler içermektedir. Bu açıdan biyografiler; bireye ve yaşadığı döneme ait bilgilerin kayda geçirilmesi, nesilden nesile aktarılmasının sağlanması, toplumsal kimliğin bilinmesi korunması ve geliştirilmesi açılarından çok değerlidirler.[1]

Biyografi yazımına Osmanlı Devleti zamanında da önem verilmiştir. Osmanlılar zamanında biyografi yazımına önem verilmiş, çeşitli meslek gruplarının biyografilerinden oluşan tercüme-i ahval eserleri vücuda getirilmiştir. 16. Yüzyılda Osmanlı şairlerinin biyografilerini toplayan ilk tezkireyi, aynı yüzyılın ortasında ulema ve şeyhlerin tercüme-i hallerini ihtiva eden Tabakat Kitabı izlemiş,

* Öğretim Görevlisi, Gazi Üniversitesi, TUSAŞ Kazan Meslek Yüksekokulu, mehmetakifbal@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8995-8500.

[1] Biyografilerin kültür hayatımız açısından yüksek bir kıymet taşıdığını daha iyi anlamamıza yardımcı olacak izahlardan birini Vefa Taşdelen yapmıştır. Ona göre; "Biyografi; 'bios' (canlılık, hayat) ve 'graphe' (yazı, şekil) kelimelerinden de belli olacağı üzere, bir yaşam öyküsünü anlatan yazılara verilen addır. Biyografinin Osmanlı Türkçesinde oldukça verimli bir karşılığı vardır: Tercüme-i hal. Tercüme-i hal, bize her zaman başkasına açık olmayan, kişiye özgülüğü ile ancak tek bir kişide karşılık bulabilen kapalı bir dünyayı açma görevi verir. Bu nedenle biyografi, bireyi yalnız ne yapıp ne ettiği ile, nerede doğup, nerede öldüğü ile, nerede yaşayıp nerede çalıştığı ile, kısaca bütün insanlarda görülen ortak yaşantı özellikleri ile değil, aynı zamanda kendine özgü 'hal'i ve 'karakteri' ile, kendi sesi, kendi nefesi, kendi dili, kendi mantığı ile veren ve bunu 'kabaca' değil, 'etraflıca' yapan bir çalışmadır. Biyografi, bir yaşamın tamamını veya bir kısmını anlama girişimidir. Biyografinin bilgi değeri, sanat değeri, varoluş değeri, ahlak değeri ve eğitim değeri gibi pek çok değeri vardır. İnsan deneyimlerini başkalarına aktaran bir çalışmadır biyografi. O, insana insandan haber verir". Vefa Taşdelen, "Biyografi: Ötekine Yolculuk", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 172, Yıl. 35, Güz 2006, s. 8; 9; 15.

zamanla şeyhülislamların, Anadolu ulemasının tercüme-i halleri; hattatların, musikişinasların, Darüssaade ağalarının, Başdefterdar ve Maliye nazırlarının biyografilerini ihtiva eden eserlerle, Osmanlı Devleti'nde yetişen yüksek rütbeli memurların ve meşhurların tercüme-i halleri yazılmıştır. Fakat, Osmanlı Devleti'nde devlet personeliyle ilgili kayıtlar belli bir merkezde toplanamamış, değişik kalemlerde ve eserlerde dağınık halde yer almıştır. Bu durum, II. Abdülhamid'in padişah olmasına kadar devam etmiş, ilk defa Abdülhamid döneminde personelin sicillerini tutmakla görevli resmî bir birim olarak Sicill-i Ahval Komisyonu kurulmuştur.

Osmanlı zamanında biyografinin devlet katındaki karşılığı sicildir. Sicil kavramı, resmî belgelerin kaydedildiği kütük, görevlilerin her türlü davranışlarının geçirildiği dosya veya devlet memurlarının resmî vukuatlarını içeren defterler anlamına gelmektedir. Sicil kayıtları bir diğer tarafıyla, Osmanlı Devleti zamanındaki biyografi yazımının geldiği noktayı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Sicill-i Ahval Komisyonunun hazırladığı sicil kayıtları (Sicill-i Ahval Defterleri) yakın dönemdeki biyografi yazımında da ana kaynaklardan biri olmuştur.[2]

1. Sicill-i Ahval'in Doğuşu

Memurların daha çok mesleki biyografilerinin yazımıyla uğraşan Sicill-i Ahval Komisyonu'nun kurulup çalışmaya başladığı zamana yani 1879 yılına gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde vazifelilerin sicillerini bir defterde toplayan büro hizmetine rastlanmamaktadır. Sicill-i Ahval Komisyonu ile başlayan sicil oluşturma çalışmaları; 1896 yılında bu komisyonun lağvı ile yerine kurulan Memurin-i Mülkiye Komisyonu'nca hiçbir daireye bağlı olmadan yürütülmüştür. 1908 yılında II. Meşrutiyeti müteakip Memurin-i Mülkiye Komisyonu kaldırılarak, Sicill-i Ahval İdaresi adı altında yeniden fakat Dâhiliye (İçişleri) Nezareti teşkilatı içerisinde teşekkül ettirilmiş ve böylece ayrı bir daire kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam edecek Dâhiliye Nezareti Memurin ve Sicill-i Ahval İdaresi'nin tescil işlemleri, bu idarenin kayıtlarına zeyl olacak şekilde ilave edilmiş, Memurin Muamelat Dosyaları halinde tanzim edilerek saklanmıştır.[3]

---

[2] Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, İstanbul, 2004, s. 4, 5.

[3] *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 240-241.

Osmanlı memurlarının toplum içerisindeki yeri ve önemi dolayısıyla Osmanlı Devleti zamanında ve özellikle 19. Yüzyıl sonrasında, Osmanlı devlet adamları ve bürokratlarının daha çok memuriyet hayatlarıyla ilgili biyografik içerikli kayıtlar tutulmaya başlanmış ve devlet tarafından tutulan bu kayıtlara Sicill-i Ahval denilmiştir. Sicil kayıtlarının yer aldığı defterlere de Sicill-i Ahval Defteri denilmiştir. Memurlarla ilgili biyografik kayıtların tutulmasına, Padişah II. Abdülhamid zamanında ve 6 Şubat 1879 tarihinde kurulan Sicill-i Ahval Komisyonu ile başlanmıştır.[4] 1879 yılında kurulan Sicill-i Ahval Komisyonu'nun kuruluş gayesi Salnamelerde; "Memurların istihdamı, tayinleri, terfileri, ceza ve ödül almaları, yer değiştirme, görevine son verme, rütbe, nişan ve emeklilik gibi işlemleri tescil etmek, her çeşit memurun sicill-i ahvalini ve resmî sıfatını ilgilendiren vukuatları doğru bir şekilde kaydederek, memurların hal ve hareketleri hakkında araştırmalar yapmak ve bunları ilgili yerlere ulaştırmak"[5] şeklinde açıklanmıştır.

Sicill-i Ahval Komisyonu, devletin istihdam ettiği personel hakkında gereken bilgilere sahip olabilme ihtiyacından kaynaklı olarak kurulmuştur. Her ne kadar Sicill-i Ahval Komisyonu 1879 yılında oluşturularak resmî muamelatını yürütmeye başlamışsa da bu alanda daha önceden de bazı adımlar atılmıştır. 26 Ocak 1877 tarihinde Mithat Paşa'nın azlinden sonra Sadaret makamına Edhem Paşa getirilirken, yeni teşkil edilen Dâhiliye Nezareti de Ahmed Cevdet Paşa'ya havale edilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın Dâhiliye nazırlığı sırasında nezaretin bünyesinde Memurin Kalemi Müdürlüğü ismiyle teşkil ettirilen bir müdürlük tarafından mülkiye memurlarının, özellikle de mutasarrıf ve kaymakamların tercümei hallerini kaydetmek üzere Babıali'de Sicill-i Ahlak Defterleri tanzim edilmiştir.[6] Sicil defterleri, devlet adamı ve hukukçu Ahmed Cevdet Paşa'nın gayretleriyle tutulmaya başlandığı için, bu yüzden tanzim edilen ilk sicil dosyası da Ahmed Cevdet Paşa ile ilgilidir.[7]

Sicill-i Ahval Komisyonu ile başlayan sicil çalışmaları, 1896'da bu komisyonun lağvı ile yerine kurulan Memurin-i Mülkiye Komisyonunca ve hiçbir daireye bağlı olmadan yürütülmüştür. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip Memurin-i Mülkiye

---

[4] Ayhan Yüksel, *Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Tirebolulu Memurlar (1879-1909)*, İstanbul, 2004, s. 27.
[5] Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, İstanbul 2001, s. 225.
[6] Sarıyıldız, *age*, s. 8.
[7] Talip Mert, "Sicill-i Ahval Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2000, s. 97.

Komisyonu da kaldırılarak, yerine Sicill-i Ahval İdaresi adı altında Dâhiliye Nezareti teşkilatı içerisinde yeniden ayrı bir daire teşkil ettirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam ettirilen Dâhiliye Nezareti Memurin ve Sicill-i Ahval İdaresi'nin tescil işlemleri, bu defterlere zeyl olacak şekilde ilave edilmiştir.[8]

Sicil yapılanmasındaki çeşitli değişikliklerle birlikte, sicil kayıtlarının sıkı şekilde ve ciddiyetle tutulmaya başlandığı görülmektedir. Sicill-i Ahval Komisyonunun kurulmasından sonra, 28 Mayıs 1914 tarihinde 43 madde halinde Sicill-i Ahval Memurin Nizamnamesi çıkmıştır. Bu nizamname ile; 3 Mart 1878 tarihli Sicil Komisyonu Talimatnamesi ve 1880 Nisan'ında çıkan zeyl ile, 8 Ocak 1888 tarihli Tarifname hükümleri feshedilmiştir. 28 Mayıs 1914 tarihli Sicill-i Ahval Memurin Nizamnamesi'nde de detaylı olarak tercüme-i hal varakasının zorunluluğu, şahsın kimlik bilgileri ile memuriyete ait bilgilerin neler olup, nasıl doldurulacağı anlatılmıştır. Bu bilgilerin doğruluğunun teyidi için; tezkire-i Osmaniye, mezuniyet belgesi, tayin mazbatası ve tasdiknameler, nişan ve imtiyaz beratları vb. vesikalar, tercüme-i hal varakası ile birlikte istenmiştir. Nizamnamenin dördüncü bölümünde, memurin müdüriyetleri ile sicil kalemlerinin yer değiştirmelerinin adaletle ve zamanında yapılması emredilmiştir. Nizamnamenin üçüncü bölümünde, usulüne uygun tercüme-i hal varakası vermeyenlerin devlet memuriyetine tayinlerinin yapılmayacağı, devlet memuru olanların da nizamname tarihinden itibaren altı ay içerisinde, vermeyenlerin altı ay sonra maaşlarının kesileceği bildirilmiştir. Yanlış beyanlar karşılığında ise memurların göreceği cezalar açıklanmıştır.[9]

Sicill-i Ahval Komisyonlarının kurulmasından itibaren 1909 yılına kadar süren bir zaman dilimi içerisinde 92.000 memurun sicil kayıtları (tekrarlarla birlikte), 201 defterde toplanmıştır. Sicill-i Ahval Defterleri'nde tercüme-i hal sahiplerinin; ismi, mahlası veya künyesi, babası memurinden ise memuriyetinin rütbesi, maruf zevattan ise hangi sülaleye mensup olduğu, göreve başlayışları, tahsil durumları, liyakat ve ehliyet dereceleri, varsa azl, tayin ve muhakemeleri, gayrimüslim tebadan ise milliyeti kaydedilmiştir.[10] Memurlardan alınan hal tercümeleri, sıra numarası altında büyük defterlere yazılmıştır. Ondan sonraki değişiklikler, bu defterler üzerinde yürütülmüş ve Osmanlı saltanatının sonuna kadar 200'den

[8] *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 240-241.
[9] Özdemir, *age,* s. 226-227.
[10] *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 240.

fazla defter tutulmuştur.[11] O dönemlerde bilgileri yazılan memurların sicilleri bugün Devlet Arşivlerindeki 17 cilt fihristte yer almaktadır.

Sicill-i Ahval Defterleri, şüphesiz ihtiva ettikleri son dönem Osmanlı memurlarının biyografileri ve dönemin personel politikası bakımından en önemli kaynakların başında gelmektedir. Fakat, özellikle 1879'dan 1885 yılına kadar sicil beyanlarında ciddi incelemeler yapılmamışsa da 1888 yılından itibaren biyografilerdeki bilgilerin doğruluğu ve tam olup olmadığı, resmî belgelere başvurularak ve karşılaştırılarak doğrulandıktan ve tamamlandıktan sonra tescil edilmiştir. Derinlemesine incelemeye rağmen, bir noktada eksiklik oluşmuştur. O da tescil işleminden sonra memurların meydana gelen vukuatlarının sicile ilavesi konusudur. Sicil usulüne göre, doğumdan ölüm tarihine kadar memurların bütün vukuatlarının sicillerine işlenmesi gerekir. Ancak bunun pek mümkün olmadığı, belgelerden anlaşılmaktadır. Sicil uygulaması, 1908 II. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanuni Esasi'deki değişikliklerle farklı bir usule dönüşmüştür. Umumi sicill er yerine, her memur için kendi dairesi tarafından hususi sicil dosyaları tutulmaya başlanmıştır. Siciller böylece memurların dosyalarında saklanmış, Sicill-i Ahval Defterleri'ne geçirilmemiştir. 1914 tarihli yeni Sicil Nizamnamesi'yle ise, memurlara sicil cüzdanı verilmiştir.[12] Fakat Sicilli Ahval Defterleri'nde adları geçen memurların pek çoğunun biyografisi, sicil oluşturma adına atılan adımlar ve sicillerin bir dönem sonra memurların çalıştığı kurumlara devredilmesi nedenleriyle tamamlanamamıştır. Bu yüzden, Sicill-i Ahval kayıtlarında bilgileri eksik olan mülki ve adli personel için Memurin Dosyalarına bakmak gerekmektedir. Bu şekilde daha sağlam biyografilerin yazılması mümkün olacaktır.[13]

1.1. Sicill-i Ahval Defterleri'nin Söyledikleri

Sicil kayıtlarında bir devlet adamının, bir bürokratın ve bir memurun bütün maaş serüveni, aldığı disiplin cezaları, ödülleri, görev değişiklikleri, istifaları, tayinleri ve hakkında yapılan soruşturmalar rahatlıkla görülebilmektedir. Sicill-i Ahval kayıtları memurun özel yaşamına dair de kıymetli bilgiler içermektedir. Bu açıdan, sicil kayıtlarında umumiyetle göze ilk çarpan özellik, memurların çoğunun yine bir memur, bürokrat, sorumlu idareci, asker, ileri gelen bir din görevlisi, eşraf vb. toplum ve devlet hayatında

[11] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, 1993, s. 210.
[12] Sarıyıldız, *age*, s. 167-168.
[13] Mübahat Kütükoğlu, "Sicill-i Ahval Defterlerini Tamamlayan Arşiv Kayıtları", *İÜEF Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul, 1998, s. 150.

söz sahibi kişilerin evlatları olmasına dair bilgilerdir. Bunların arasında sade vatandaşların çocukları da vardır. Memurların büyük çoğunluğunun eğitim seviyesi birbirine yakındır. Tamamına yakını, sıbyan mektebinde okumuştur. Okul öğrenimi dışında özel öğretmenlerden; hukuk, hendese, hesap, coğrafya, tarih, edebiyat, Arapça, Farsça, Fransızca, Latince dersleri alanlarla birlikte lisan mekteplerine gidenler de olmuştur. Memurların hemen hemen tamamının sicil kaydında; "Türkçe okur", "Türkçe yazar", "Türkçe okuryazar" olma hususiyetleri yanında; bazılarında ise "Rumca bilir", "Fransızcaya aşinadır", "Arapça anlar" ifadeleri yer almaktadır. Memurların mülazemetle yani aday memur olarak işe başladıkları bildirildikten sonra, kadroya geçme serüvenleri sicillerde açıklanmaktadır.[14] Yine memurların memuriyetleriyle ters düşecek bazı ahlaki problemlerine, rüşvet, yolsuzluk, yabancı memurlarla düşüp kalkmalarına kadar enteresan detaylara yer verilmektedir.

Memurlar arasında yer alan gayrimüslimlerin sicillerine bakıldığında; nasıl eğitim aldıkları, hangi ekonomik şartlarda yetiştikleri, kaç yabancı dil bildikleri, etnik kökenleri detaylarıyla ortaya çıkmaktadır. Bazı Müslüman memurların da etnik kökenlerine dair detaylı bilgiler sicillerde yer almaktadır. Memurların mensup oldukları aileler ele alındığında ise, eşraf ailelerinin memuriyetlerin elde edilmesinde dolaylı olarak oynadıkları nüfuz rolü kendisini göstermektedir.

1.2. Sicill-i Ahval Defterleri'ne Dayalı Yapılan Çalışmalar

Taşıdığı önemden dolayı Sicill-i Ahval Defterleri'ne dayalı çok sayıda çalışma yapılmıştır. Sicill-i Ahval Defterleri'nden ilk defa ciddi çalışmayı yapan isim, Maarif Meclisi azasından Mehmed Süreyya Bey (1845-1909)'dir. Süreyya Bey, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1897 yılına kadar ki sürede yetişen yüksek dereceli memurlar ve bir surette tanınmış olanların hal tercümelerini ihtiva eden 4 ciltlik eserine "*Sicill-i Osmani (Osmanlı Ünlüleri)*" adını vermiştir. Sicill-i Osmani'de 17.000 biyografi yer almaktadır.[15] Süreyya Bey'in Sicill-i Osmani yazımını bıraktığı 1897 yılından, Osmanlı Devleti'nin tarihe karıştığı 1922 yılına kadar ki sürede devlet adamla-

[14] İrfan Dağdelen, "Sicill-i Ahval Defterleri ve Sicill-i Ahval Defterlerinde Kayıtlı Mardin Doğumlu Osmanlı Devlet Adamları", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu*, İstanbul, 2006, s. 612.

[15] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani (Osmanlı Ünlüleri)*, C. I-II-III-IV-V, yay. haz. Seyit Ali Kahraman-Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996. Sicill-i Osmani adlı 5 ciltlik bu çalışma, Sebil Yayınevi tarafından da ayrı bir baskı şeklinde yayınlanmıştır.

rının hal tercümeleri ise, Mehmet Zeki Pakalın tarafından "*Sicill-i Osmani Zeyli: Son Osmanlı Büyükleri Ansiklopedisi*" adı altında 2 büyük ciltte toplanmıştır. Bu iki cilt, 2010 yılında Türk Tarih Kurumu Yayını olarak bir akademik komisyon tarafından yayınlanmıştır.

Bahsedilen çalışmalar dışında; Mücellitoğlu Ali Çankaya'nın, Seyfettin Özege'nin yardımıyla hazırladığı "*Mülkiye Tarihi*" (8 Cilt), Carter V. Fındley'in hazırladığı, "*Kalemiye'den Mülkiye'ye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*"[16], Ebul U'la Mardin'in "*Huzur Dersleri*"[17], Sadık Albayrak'ın "*Son Devir İslam Uleması*"[18] adlı kitaplar yayınlanmıştır.

2. Sicill-i Ahval Defterlerindeki Trabzonlu Memurlar[19]

Batı tarzındaki bürokrasiye geçiş sürecine Trabzonlu memurların da önemli bir yer tuttuğunu bilmek gerekir. Sade memurluktan üst düzey bürokrasiye uzanan memurluk silsilesinde çok sayıda Trabzon doğumlu memuru görmek mümkündür. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan *BOA. DH. SAID.* fonunda 693 Trabzonlu memurun sicil kaydı yer almaktadır. Bu isimlerden 26'sı Trabzonlu gayrimüslimdir.

Sicil kayıtlarındaki toplam 693 Trabzonlu memurun büyük çoğunluğu Trabzon şehir merkezinde doğmuştur. Çocukluk ve gençlik yıllarını Trabzon şehir merkezinde geçirmişlerdir. Bununla birlikte, Trabzon dışında doğan, Trabzon'un kazalarında dünyaya gelen ve oralarda yetişen önemli sayıda isme rastlanmaktadır. Bu açıdan; 33 memur Sürmene'de, 16 memur Of'ta, 15 memur Akçaabat'ta, 10 memur Vakfıkebir'de, 6 memur Maçka'da, 2 memur Tonya'da, 1 memur Yomra'da, 1 memur Şarlı'da doğmuştur.

2.1. Trabzonlu Memurların Geldikleri Toplumsal Kesimler

Memurların yaşam standardını ve toplumsal özelliklerini ifade eden bir diğer husus, ailelerinin meşgaleleridir. Bu açıdan 151

[16] Bu çalışma için özellikle Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri'nden faydalanılmıştır.
[17] Özellikle Meşihat Arşivi'ndeki ulemaya ait Sicill-i Ahval dosyalarından faydalanılmıştır.
[18] Çalışmanın ilk dört cildi, sicil dosyaları ve ulema sicillerine dayalıdır.
[19] Sicill-i Ahval Defterleri'ndeki Trabzonluların ortaya konulmasına dair ilk çalışma 2021 yılında tarafımızca yapılmıştır. Bkz. Mehmet Akif Bal-İrfan Dağdelen, Osmanlı Arşiv Belgelerindeki Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar (1879-1909), İstanbul, 2012.

memur tüccar ailelerden[20], 89'u ağa çocuklarından, 86'sı memur ailelerden, 18'i denizci ve kaptan ailelerden, 10'u müderris çocuğu, 9'u eşraf ve yerel hanedan ailelerden, 7'si din adamı çocuklarından, 4'ü paşa çocuklarından, 2'si hekim çocuğu,1'i milletvekili çocuğu, 1'i muallim aileden, 1'i asker aileden gelmektedir.

Memurların geldikleri ailelerin tespiti açısından mensubu oldukları ailelerin isimleri de önemlidir. Trabzon'da Nemlizadeler hariç diğer ailelerin hemen hemen tamamından devlet memuru olan isimler çıkmıştır. Nemlizadelerin, özellikle Padişah II. Abdülhamid zamanında devletle çok yoğun ilişkileri olmasına rağmen, devlet memurluğuna yönelik bir yaklaşımları ve talepleri görülmemektedir.[21] Sicill-i Ahval kayıtlarında adı geçen Trabzonlu memurların aile lakapları şunlardır:[22]

Abanoszade (2 memur), Abbaszade, Abdülfettahzade, Ahıskalı (2 memur), Ahıskalıoğlu, Alaybeyizade (3 memur), Alemdarhacıhüseyinzade, Alemdarzade (5 memur), Altıparmakzade (2 memur), Ayazzade, Ayinecizade, Azebağasızade, Azizzade, Bağdatlıoğlu, Balioğluzade, Balmumcuzade, Barutçuzade, Bayrakdarzade, Bekrizade, Bektaşoğlu, Beşezade, Beşirzade (2 memur), Beyzade, Bolzade, Boranzade, Bölükbaşızade (2 memur), Bölümcüzade, Buharalızade, Bünyazade, Büyüklimanlızade (2 memur), Caferzade, Candanoğlu, Celebzade, Cerrahzade, Çavuşzade, Çizmecizade (4 memur), Çobanalizade, Çolakzade, Çubukçuzade, Dabbağzade, Demircizade (2 memur), Dereköylüzade, Dervişalikaptanzade, Dervişkaptanzade, Dervişyüzbaşızade, Dervişzade, Dizdarzade, Dolmacızade, Durmuşoğlu, Dursunoğlu, Dülgeroğlu, Ekmekçioğlu, Ekmekçizade, Ellizoğlu, Eminağazade, Emirahmetoğlu, Emiralizade, Emirhasanoğlu, Emiroğlu, Emirosmanzade, Eytamcızade, Eyübzade (5 memur), Falcızade, Fettahoğlu, Galavzade, Gazizade, Gümrükçüzade (2 memur), Habibzade, Hacıalemdarzade, Hacıalizade, Hacıdervişkaptanzade, Hacıhafızarifzade, Hacıhamzaoğlu, Hacıhasanzade, Hacıhüseyinalemdarzade, Hacıibrahimoğlu, Hacı-

[20] Tüccar ailelerden biri uluslararası ticaretle uğraşan ve Hayriye tüccarı denilen Paşalızade Ömer Lütfi Efendi'nin oğlu Abdülhamid Efendi'nin ailesidir. *BOA*, DH. SAID. 00005 00098,

[21] Mehmet Akif Bal, "Trabzon'dan Dünyaya Açılan Uluslararası Bir Aile: Nemlizadeler", *İlkhaber*, 4 Kasım 2012.

[22] Memurların o dönemlerde mensubu aileleri bilmek, 1934 soyadı kanunu öncesindeki Trabzon ailelerinin unvanlarını bilme açısından da önemli bilgiler vermektedir. Bazı ailelerde birden fazla memur olması nedeniyle, memur sayısı parantez içerisinde verilmiştir.

ibrahimzade, Hacıislamzade, Hacıismailoğlu, Hacıismailzade, Hacıkerimzade, Hacımahmudoğlu, Hacımemişzade, Hacımusazade (2 memur), Hacıoğlu (2 memur), Hacıömerzade (2 memur), Hacıpirefendizade, Hacıpoladzade, Hacısaizade (2 memur), Hacısüleymanefendizade, Hacıtosunzade, Hacıyakubzade (2 memur), Hacızade (4 memur), Hacızaimzade, Hacısofizade, Hafızzade, Hamamibekirağazade, Hanzade, Hatibzade, Hatibzade, Hocaalizade, Hocazade, Hüseyinalizade, İncircizade, İplikçizade, İskenderzade, İsmailreiszade, Kadızade (3 memur), Kahvecizade (2 memur), Kalcızade (2 memur), Kalkanzade (2 memur), Kamçızade (2 memur), Karaaliağazade, Karaalizade (2 memur), Karahacızade (2 memur), Karahasanzade, Karamustafazade (3 memur), Karateszade, Karazoğlu, Karlıklızade, Kavaklızade (2 memur), Kayaalizade, Kellecioğlu, Kellecizade, Kethüdazade, Kırkzade, Kızzade, Kiğanizade, Kitablızade, Koçalizade, Koçanoğlu, Köleoğlu, Kölezade, Kudizzade, Kulaksızzade (2 memur), Kuloğlu, Kulzade, Kurdzade, Kurtoğlu, Kuyumcuzade, Küçükmehmetoğlu, Kürdoğlu, Kürtzade, Lülüzade, Melekoğlu, Mısırlızade (2 memur), Miladiszade, Miraszade, Mollahalilzade, Mollahasanzade (2 memur), Mollamahmutoğlu, Moralızade, Muhsinağazade, Muhsinçavuşzade, Muradhanzade, Müezzinzade, Müftizade, Mülkzade, Nakibuleşrafzade, Nakibzade, Nakudoğlu, Nuhzade, Ofluzade, Oğuzluoğlu, Oğuzzade, Ömerbeşeoğlu, Ömerbeyzade, Paşacılızade, Paşazade, Paylıoğlu, Pirselimzade, Rasimzade, Recebzade, Resuloğlu, Reşidzade, Sabitefendizade, Sadefzade, Saraçzade, Sarıahmetzade, Serdarzade, Serracaliefendizade, Sofuzade, Şamandırzade, Şatırzade (3 memur), Şilelizade, Şiranlızade, Tabecizade, Takozade, Tavacızade, Temelyazıcızade, Topçuibrahimoğlu, Tosunzade, Türkoğlu, Uzunhasanzade, Uzunoğlu, Veliefendizade, Yakubzade, Yekçeşmzade, Yusufzade (2 memur), Zefirzade (2 memur), Zinbaroğlu, Zurnacızade.

2.2. Memurların Öğrenim Durumları

Sicil kayıtlarına göre Trabzonlu memurların büyük kısmı sıbyan mekteplerinden mezun olarak memuriyet hayatına başlamışlardır. Bununla birlikte, sıbyan mekteplerinden mezun olan çok sayıda memurun Fransızca, Arapça ve Farsça dillerinde özel öğretmenlerden (muallim-i mahsus) dersler aldıkları görülmektedir.

Trabzonlu memurların öğrenim gördükleri okullara bakıldığında dağılım genel hatlarıyla şöyledir: 165'i sıbyan mekteplerinden, 1'i özel ilkokuldan, 217'si sivil rüştiye mekteplerinden, 5'i özel rüştiyeden, 77'si askerî rüştiye mekteplerinden, 54'ü idadilerden, 3'ü özel idadiden, 2'si askerî idadiden, 3'ü Mekteb-i Sultani'den, 3'ü

Mekteb-i Mülkiye'den, 8'i Mekteb-i Tıbbiye'den, 3'ü Darülfünun'dan, 1'i Darülmuallimat'tan, 2'i Darülmuallimin'den, 4'ü Mekteb-i Hukuk'tan, 1'i Mekteb-i Bahriye'den, 1'i Polis Mektebi'nden, 2'si Ziraat Mektebi'nden, 1'i Mekteb-i Sanayi'den, 1'i Dersaadet Baytar Mektebi'nden, 1'i Ticaret Kapudan Mektebi'nden, 1'i Mekteb-i Nüvvab'dan mezun olmuştur. 87 memur medreselerde okumuştur. 22 memur ise özel hocalardan ders almıştır. Yabancı okullardan mezun olan memurlardan 1'i Trabzon Frerler Mektebi'ni, 1'i Trabzon Fransız Mektebi'ni bitirmiş, 1 memur ise öğrenciliğini Avrupa'da tamamlamıştır.

2.3. Trabzonlu Memurların Bildikleri Diller

Trabzonlu memurların Türkçe dışındaki pek çok dile aşina oldukları sicil kayıtlarında belirtilmektedir. Bununla birlikte, tekellüm dediğimiz yani konuşma seviyesinde ve hatta tercüme etme derecesinde yabancı dil bilenler de bulunmaktadır. Tekellüm açısından bakıldığında; 21 memurun Arabi, 32 memurun Fransızca, 10 memurun Rumca, 9 memurun Farsça, 5 memurun Ermenice, 4 memurun Rusça, 2 memurun Gürcüce, 1 memurun İtalyanca, 1 memurun Ulahça bildiği görülmektedir.

2.4. Memurların Kurumlara Dağılımı

Trabzonlu memurları Sicill-i Ahval'deki kayıtlara göre, Trabzonlu memurların görev yaptıkları kurumlara göre dağılımı şu şekildedir: Rusumat Nezareti'nde 157, Maliye Nezareti'nde 107, Duyun-ı Umumiye'de 64, Telgraf ve Posta Nezareti'nde 50, Adliye Nezareti'nde 28, Ziraat Bankası'nda 26, Nüfus Nezareti'nde 22, Aşar memurluğunda 10, Ticaret ve Nafia Nezareti'nde 23, Evkaf Nezareti'nde 15, Tahrirat Kalemi'nde 6, Dahiliye Nezareti'nde 20, Maarif-i Umumiye Nezareti'nde 5, Erkan-ı Harbiye'de 3, Bahriye Nezareti'nde 3, Orman ve Maadin Nezareti'nde 3, Balıkhane ve Tuz Nezareti'nde 2, Tophane-i Amire'de 2, Harbiye Nezareti'nde 2, Zaptiye Nezareti'nde 3, Gümrük Nezareti'nde 2, Hariciye Nezareti'nde 1, Hazine-i Hassa Nezareti 1, Mabeyni Hümayun'da 1, Mektubi Kaleminde 2, Defter-i Hakani'de 9, Yıldız Harem-i Humayun'da 1, Divan-ı Muhasebat'ta 1, Emlak-ı Hümayun'da 1, Matbah-ı Amire'de 1, Niyabet 1, Dersaadet Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü'nde 1, Emtia Dahiliye Müdüriyeti 1, Trabzon Valiliğinde 6, Belediyelerde 3.

Kurumlara göre dağılım yanında başlıca meslek gruplarına göre memur dağılımı şöyledir: 25 kaymakam, 18 polis ve komiser, 11 nahiye müdürü, 7 muallim, 5 tabip, 4 müderris, 2 mebus, 2 sivil

paşa[23], 1 mutasarrıf, 1 Binbaşı, 1 baytar, 1 eczacı, 1 hakim, 1 müstantik (savcı), 1 gümrükçü. Diğer kısım ise memurdur.

2.5. Sicill-i Ahval'deki Trabzonlu İlk ve Tek Kadın Memur

Sicill-i Ahval kayıtları arasında yer alan tek ve ilk Trabzonlu kadın memur, Nadire Hanım'dır. Nadire Hanım, muallime olarak vazife yapmıştır. İlk ve tek kadın memur olması sebebiyle Nadire Hanım'ın sicil kaydının detayına dikkat çekmek önem taşımaktadır. Nadire Hanım'ın sicil kaydındaki bilgiler şöyledir:[24] "İshak Efendi'nin kerimesidir. 1287 [1870/1871] sene-i hicriyesinde Trabzon'da tevellüd etmiştir. Kasımpaşa'da İnas Sıbyan ve Atpazarı Mekteb-i Rüşdiyesi'yle Daru'l-muallimat'ta tahsil ederek şehadetnâme almıştır. Türkçe kitabet eder. 1304 senesi Cemaziye'l-ahir'esinin 17'sinde (28 Şubat sene 1302) 16 yaşında 300 kuruş maaşla Nakkaş Paşa Mekteb-i Rüşdiyesi Muallime-i Saniyeliği'ne tayin olduğu gibi 1306 senesi Ramazan'ının 25'inde (13 Mayıs sene 1305) 100 kuruş maaşla nakış muallimeliği dahi ilave-i memuriyet edilmiştir. Mekteb-i Rüşdiye Müdiriyeti'nden işbu tercüme-i hal münderecatı tasdik ve Maarif Nezâret-i Celilesi'nden müdüriyet-i mezkurenin tasdiki teyid olunmuştur. Fi 28 Şevval sene 1312 ve fi 11 Nisan sene 1311. [24 Nisan 1895]."

2.6. Madalyalı Trabzonlu Memurlar

Sicill-i Ahval defterlerinde yer alan isimler arasında, görevlerindeki başarıları gereği madalyalarla ödüllendirilen Trabzonlu memurlar daha bir dikkat çekmektedir. Madalyalar, hem memur rejimindeki ödüllendirme yaklaşımlarının ifadesi açısından önemli araçlar olup, bir taraftan da Trabzonlu memurların görevlerindeki gayreti ifade etme açısından değer taşımaktadırlar. Sicill-i Ahval kayıtlarındaki madalya alan memurların adları ve aldıkları madalyalar şöyledir:

Abdülaziz Efendi; Dördüncü Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osmani Madalyası, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı Madalyası ve Hicaz Demiryolu Madalyası,

Abdülhalim Efendi; Yunan Muharebe Madalyası,

Abdülhalim Ragıb Efendi; Dördüncü Rütbeden Nişan-ı Ali Osmani Madalyası,

---

[23] Mehmed Reşid Paşa (*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH. SAID. 00002 00090) ve Salih Saib Efendi (Hacıoğlu) (*BOA*, DH. SAID. 00022 00054).

[24] *BOA*. DH. SAID. 00059 00189.

Abdülhamid Hamdi Efendi (Kudizzade); Yunan Muharebe Madalyası, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası ve Gümüş Liyakat Madalyası,

Abdülkerim Hüseyin Efendi (Yusufzade); Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası, Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Dördüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası, Hicaz Demiryolu Madalyası,

Ali Efendi; Üçüncü Rütbeden Bir Kıt'a Mecidi Nişan-ı Zişanı madalyası,

Ali Faik Bey (Alemdarzade); Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası,

Bilal Edip Efendi (Hacıislamzade); Girit Madalyası Berat-ı Alisi,

Polis Bilal Nazmi Efendi; Yunan Muharebe Madalyası, Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı, İran Şir-u Hurşid Madalyası,

Hasan Ahmed Naci Efendi (Alaybeyizade); Üçüncü Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osmani, İkinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Dördüncü Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osmani, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Alisi,

Hasan Efendi (Habibzade); Yunan Muharebe Madalyası,

Hasan Lütfi Efendi (Miladiszade); Beşinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı ve Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Hasan Hüsnü Efendi; Beşinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı ve Plevne Madalyası,

Hüseyin Hüsnü Efendi (Büyüklimanlızade); Beşinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı ve Tahlisiye Madalyası,

Hüseyin Ruhi Efendi (Paşazade); Dördüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası ve Üçüncü Rütbeden İran Şir-u Hurşid Madalyası,

İbrahim Fevzi Efendi; Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

İbrahim Hakkı Efendi (Hacıhüseyinalemdarzade); Beşinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

İlyas Efendi; Tahlisiye Madalyası,

İlyas Zihni Efendi; Tahlisiye Madalyası,

Binbaşı İsmail Hakkı Efendi (Caferzade); Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Beşinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Yunan Muharebe Madalyası,

Mahmud Şükrü Efendi (Ahıskalı); Sanayi Madalyası ve Rütbe-i Rabia,

Kaymakam Mehmed Arif Bey; Üçüncü Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osmani,

Mehmed Arif Hikmet Efendi (Zinbaroğlu); Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Üçüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası, İkinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Mehmed Emin Ali Efendi; İkinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Alman İkinci Rütbeden Korbiret Dö Purus Nişanı, İkinci Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası,

Milletvekili Mehmet Emin Efendi (Alemdarhacıhüseyinzade); Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Dördüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası,

Mehmed Emin Efendi (Karazoğlu); Beşinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Mehmed Fehmi Efendi; Dördüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası,

Milletvekili Mehmed İzzet Efendi (Eyübzade); Hicaz Hamidiye Demiryolu Madalyası, Üçüncü Rütbeden Nişan-ı Ali Madalyası,

Mehmed Pir Efendi (Oğuzzade); Beşinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Mehmed Rahmi Bey; Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Üçüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası,

Mehmed Salih Efendi; Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Mehmed Ziya Efendi (Gümrükçüzade); Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Mehmed Ziya Efendi (Durmuşoğlu); Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Üçüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası, Üçüncü Rütbeden İran Şir-u Hurşid Madalyası, Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası,

Mehmed Zühdü Efendi; Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası,

Mustafa Efendi; Gümüş Maarif Madalyası,

Mustafa Subhi Efendi; Birinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Dördüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası, Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası,

Müstecabi Abdurrahman Efendi; Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Dördüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası, Gümüş İmtiyaz Madalyası, Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Yunan Muharebe Madalyası, İkinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Birinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Mustafa Vefik Efendi (Hacıhasanzade); Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Osman Hilmi Efendi (Kuyumcuzade); Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Osman Nuri Efendi; Gümüş İmtiyaz Madalyası, Yunan Muharebe Madalyası,

Osman Paşa (Kamçızade); Beşinci Rütbeden Bir Kıt'a Mecidi Nişan-ı Zişanı, Dördüncü Rütbeden Bir Kıt'a Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Osman Sabri Efendi; Tahlisiye Madalyası, Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası,

Osman Zahid Efendi; Beşinci Rütbeden Bir Kıt'a Mecidi Nişan-ı Zişanı, Yunan Muharebe Madalyası, Dördüncü Rütbeden Nişanı Ali-i Osmani Madalyası, Dördüncü Rütbeden Bir Kıt'a Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Ömer Lütfi Efendi; Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Yunan Muharebe Madalyası,

Salih Kemal Efendi (Sofuzade); Beşinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Salih Saib Efendi (Hocazade); Gümüş Liyakat Madalyası,

Süleyman Rakım Efendi; Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, Hicar Demiryolu Madalyası,

Süleyman Vehbi Efendi (Rasimzade); Üçüncü Rütbeden Bir Kıt'a Mecidi Nişan-ı Zişanı,

Yusuf Ziya Efendi (Serraçaliefendizade); Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı.

2.7. Sicil Kayıtlarında Geçen Ünlü Trabzonlular

Sicill-i Ahval kayıtlarında Trabzon için önem arz eden ünlü şahsiyetlerin memurluk zamanlarına dair kıymetli bilgilere rastlanmaktadır. Ünlü şahsiyetlerin memurluk zamanlarının bilinmesinin dikkat çekici özelliği yanında, ünlü şahsiyetlerin hayat hikâyelerinin yazılmasına sağlayacağı derinlik açısından da sicil kayıtları çok önemli kaynak hükmündedir.

Devlet Arşivlerindeki *DH. SAİD* fonundan elde ettiğimiz sicil kayıtlarında karşımıza çıkan ilk ünlü isim Eyübzade Mehmed İzzet Efendi'dir.[25] Trabzon Belediye Reisi Eyyûbzâde Ali Gâlib Efendi'nin oğlu olup, İlk TBMM'ye Trabzon Milletvekili olarak seçildikten sonra Ankara'ya giderken Samsun tarafında uğradığı suikastle şehid olan Eyübzade Mehmed İzzet Efendi,[26] Sicill-i Ahval kayıtlarında geçen önemli bir şahsiyettir.[27]

Yağcı esnafından Trabzonlu Küçükmehmedoğlu Hasan Reis'in oğlu Halil Nihad Efendi (Küçükmehmedoğlu), edebiyatımızın ve Ağaç Kasidesi'nin yazarı ünlü Halil Nihad Boztepe'dir.[28] Sicil kaydında, Halil Nihad Boztepe'nin Trabzon Duyun-ı Umumiye İdaresinde çalıştığı günlere dair bilgiler yer almaktadır. Sicil kaydında Halil Nihad Bey için geçen şu ifade önemlidir:[29] "...150 kuruş maaşla nezâret-i mumâ ileyhâ Tahrirat Kalemi Mübeyyiz-i Saniliği'ne tayin kılınmıştır. Nezâret-i mumâ ileyha vekaleti ile İdâre-i Merkeziye Müdüriyet-i Umumiyesi'nin hüsn-i hâli ve iktidarı tasdik kılınmıştır."

Meclis-i Mebusan'daki Trabzon Milletvekillerinden Mehmet Emin Efendi (Alemdarhacıhüseyinzade), [30] sicil kayıtla geçen önemli isimlerden bir diğeridir. Dönemin valisi Sırrı Paşa'nın, Mehmed Emin Efendi ile ilgili sicil kaydına geçen ifadesi, Trabzonlu bir memur portresinin anlaşılması açısından çok önemlidir. Sicil kaydında geçen bu ifade tam olarak şu şekildedir: "Trabzon Valisi Saâdetlü Sırrı Paşa hazretleri tarafından mülahazâthânesine yazılan mütalaâda, "Sahib-i tercüme Emin Hilmi Efendi, erbab-ı ehliyet ve kifâyetten olup ancak bu misüllelerin memleketlerinden gayri yerlerde istihdamları halinde kendilerinden daha ziyade istifâde olacağı muhakkak ve mecburidir."[31]

Sicil kayıtlarında geçen bir diğer ünlü isim, Trabzon şairlerinden Alaybeyizade Hasan Naci Efendi'dir.[32] Trabzon Vilayeti Bi-

[25] Mehmed İzzet Efendi'nin Sicill-i Ahval kaynaklı biyografisi ilk defa Ayhan Yüksel tarafından, "Erzurum Kongresi'nden Bir Sima: Eyübzâde İzzet Bey" başlığıyla yazılan makalede yer bulmuştur. Bkz. Ayhan Yüksel, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, İstanbul, 2013.
[26] *BOA,* DH. SAID. 00010 00356; *BOA,* DH. SAID. 00008 00133.
[27] Ayrıca bkz. Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, Genişletilmiş Üçüncü Basım, İstanbul, 2009, s. 416.
[28] Bal, *age*, s. 245-246.
[29] *BOA*, DH. SAID. 00126 00003.
[30] Bal, *age*, s. 726.
[31] *BOA*, DH. SAID. 00002 00044.
[32] Bal, *age*, s. 75-76.

dayet Mahkemesi Başkanlığı yapan Hasan Naci Efendi hakkında sicil kaydında geçen bir ifade şöyledir: "...vazife-i memuriyetini bihakk ifa etmekte olarak edib ve gayur olduğu musaddaktır."[33]

2.8. Gayrimüslim Trabzonlu Memurlar

Sicil kayıtları arasında 26 Trabzonlu gayrimüslim memur yer almaktadır. Trabzonlu gayrimüslimlerin, memur olma konusunda Türk ve Müslüman ahaliden farklı bir muameleye tabi olmadıkları, istedikleri memurluklara kabiliyetleri ve eğitim seviyeleri doğrultusunda gelebildikleri görülmektedir. Memurlukların popülerliğinden dolayı Türk ve Müslüman aileler gibi gayrimüslim ailelerin de çocuklarını memurluğa yönlendirdikleri görülmektedir.

Sicil kayıtlarında geçen Trabzonlu gayrimüslim memurların isimler şunlardır; 1874 doğumlu Ermeni Katolik milletinden Ananikian Haçik Necati Efendi, 1861 doğumlu Ermeni Anasti Panayot Efendi, 1874 doğumlu ve Sürmene Metropolitinin oğlu olan Rum Anesti Efendi, 1868 doğumlu Ermeni Armanak Karabet Efendi, 1865 doğumlu Ermeni Artaki Efendi, 1845 doğumlu Ermeni Agob, 1867 doğumlu Ermeni Agob, 1863 doğumlu Rum Dinçvili Hiler, 1861 doğumlu Ermeni Bedros Ağa, 1857 doğumlu Ermeni Bogos Efendi, 1864 doğumlu Ermeni Evhans Efendi, 1871 doğumlu Latin Katolik Bogos Kemal Efendi, 1868 doğumlu Elmasyan Yervant Efendi, 1888 doğumlu Hamparsum Efendi, 1825 doğumlu Ermeni Kirk Efendi, 1856 doğumlu Ermeni Menzik Efendi, 1853 doğumlu Ermeni Katolik Mihran Kazid Efendi (Bezzazoğlu), 1856 doğumlu Nikola Cıngırya Efendi, 1882 doğumlu Ermeni Ohannes Efendi, 1855 doğumlu Katolik Ermeni Ovakim Avran Efendi, 1865 doğumlu Ermeni Setrak Efendi, 1882 doğumlu Ermeni Simon Elmasyan Efendi, 1852 doğumlu Rum Yanko Milyopolos Efendi, 1860 doğumlu Ermeni Yepipan Hekimyan Efendi, 1878 doğumlu Rum Yorgaki Efendi (Pavlidi), 1869 doğumlu Ermeni Ziver Simyat Efendi.

Gayrimüslim Trabzonlu memurların çalıştıkları kurumlara göre dağılımları ile eğitim ve dil durumu ise şu şekildedir: Duyunı Umumiye'de görev yapan Ananikian Haçik Necati Efendi, Trabzon Frerler Mektebi'ni bitirmiş olup Fransızca tekellüm etmektedir. Rusumat İdaresinde görev yapan Anasti Panayot, mahalle mektebi mezunudur. Nüfus memuru Anesti Efendi, Rum Sıbyan Mektebi'ni bitirmiştir ve Fransızca tekellüm etmektedir. Hekim Armanak Karabet Efendi, Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Tıbbiye'yi bitirmiş olup

[33] *BOA*, DH. SAID. 00005 00264.

Fransızca tekellüm etmiştir. Hariciye Nezareti memurlarından Artaki Efendi, Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olmuş ve Fransızca ile İtalyancayı okuyup yazmıştır. 1845 doğumlu mühendis Agob, Trabzon Ermeni Mektebi'ni bitirmiş ve Fransızcayı okuyup yazmıştır. 1867 doğumlu ve Duyun-ı Umumiye memuru Agob, Trabzon Frerler Mektebi'ni bitirmiş olup, Fransızca okuyup yazmıştır. Telgraf ve Posta Nezareti memurlarından Dinçvili Hiler, Latin Mektebi'ni bitirmiştir. Duyun-ı Umumiye memurlarından Bedros Ağa, Ermeni Katolik Mektebi'nde okumuştur. Sermütercim Bogos, Galata Laz Ermeni Mektebi'nden mezun olup, Fransızca tekellüm etmiştir. Duyun-ı Umumiye memuru Evhan Efendi, Trabzon Ermeni Katolik Mektebi'ni bitirmiştir. Eğitimci Bogos Kemal Efendi, Kararlar ve Muharisler mekteplerinde öğrenim görmüş olup, Fransızca ve İtalyanca tekellüm etmiştir. Duyun-ı Umumiye memuru Elmasyan Yervant, Trabzon Ermeni Katolik Mektebi'ni bitirmiştir. Telgraf ve Posta Nezareti memuru Hamparsum Efendi, Trabzon Fransız Mektebi'nden mezun olup, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca tekellüm etmiştir. Rusumat memuru Kirk Efendi, Trabzon Ermeni Katolik Mektebi'nden mezun olmuştur. Nüfus-ı Umumiye Müdürlüğü memuru Menzik Efendi, Trabzon Ermeni Mektebi'ni bitirmiş olup, Rumca ve Fransızca tekellüm etmiştir. Duyun-ı Umumiye'de memurluk yapan Mihran Kazid Efendi, Trabzon Ermeni Katolik Mektebi'nden mezun olmuştur. Nafia Nezareti memuru Nikola Cıngırya Efendi, Trabzon Frerler Mektebi'ni bitirmiş ve Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Ermenice tekellüm etmiştir. Duyun-ı Umumiye memuru Ohannes Efendi, Trabzon Muhtaryan Mektebi'nden ve Mekteb-i İdadi-i Mülki'den mezun olup, Fransızca tekellüm etmiştir. Ziraat Nezareti memurlarından Ovakim Avram Efendi; Trabzon Ermeni Katolik Mektebi, Paris Kolzemrad Mektebi, İtalyan Pavia Darifünunu ve Paris Garbiyyun Ziraat Mektebi'ni bitirmiş olup, Fransızca, İtalyanca, İngilizce okur ve yazar. Duyun-ı Umumiye memuru Setrak Efendi, Trabzon Ermeni Mektebi'ni bitirmiştir. Ziraat Bankası memuru Simon Elmasyan, Trabzon Ermeni ve Nasıra Fransız Frerler mekteplerini bitirmiştir. Ticaret ve Nafia Nezareti memuru Yepipan Hekimyan, Trabzon Ermeni Millet Mektebi'nden mezun olmuştur. Duyun-ı Umumiye memuru Yorgaki Efendi, Trabzon Rum ve Trabzon Frerler mekteplerini bitirmiş olup, Fransızca tekellüm etmiştir. Yine Duyun-ı Umumiye memuru Ziver Simyat Efendi, Trabzon Ermeni Millet Mektebi'ni bitirmiş, Fransızca ve İngilizce dillerini tekellüm etmiştir. Trabzonlu gayrimüslim memurların

eğitimdeki seviyesi, Osmanlı toplumunda ulaştıkları seviyeyi ve tesir seviyesini gösterme açısından yerelden önemli bir tespit yapılmasına fırsat vermektedir.

Gayrimüslim memurlardan devlet hizmetinde faydalı çalışmalar yapanlar, Türk ve Müslüman memurlar gibi gayretli çalışmalarından dolayı ödüllendirmiştir. Bu açıdan Ovakim Avram Efendi'nin; Üçüncü Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osman ve İkinci Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osman madalyaları bulunmaktadır. Yanko Milyopolos Efendi ise, Beşinci Rütbeden Mecid-i Nişan-ı Zişanı ile Alman devletinin Dördüncü Rütbeden Kron Dö Prus Nişanını almıştır. Aramoğlu Bogos Kemal Efendi'nin ise, Beşinci Rütbeden Bir Kıt'a Mecidi Nişan-ı Zişanı vardır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemden beri işleyen bir memur sistemi vardır. Fakat Avrupalılaşma sürecinde Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki bürokrasiye benzeyen bir memur rejimi de kendisini göstermiştir. Avrupalı devletlerin memur sistemini Osmanlı ülkesine taşıyan Duyun-ı Umumiye gibi kurumlar ise, Osmanlı ülkesinde yeni bir memur sisteminin oluşmasına katkı vermişlerdir.

Yeni memur sistemi, yeni uygulamalara da kapı açmıştır. Yeni sistemin en önemli özelliklerinden biri, memurların biyografilerinin tutulması çabasıdır. Padişah II. Abdülhamid'in bilgiye çok önem yaklaşımları ise bu çabayı daha da ileri bir seviyeye taşımıştır. Memur biyografilerinin tutulmasına sicil kaydı, biyografilerine sicil, biyografileri yazan kuruma ise Sicill-i Ahval Komisyonu denilmiştir. Şeyhülislamlık, Hariciye ve Mülkiye gibi önemli kurumlar başta olmak üzere her bir kurumun tuttuğu sicil kayıtları hem memurlar hem de memurların çalıştıkları döneme dair çok önemli bilgiler taşımaktadır. Sultan Abdülhamid döneminden itibaren yazılmaya başlanan memur sicilleri; Osmanlı dönemindeki memur biyografilerinin bilinmesi yanında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan memur birikimini de ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlıdan devraldığı insan unsuru içerisindeki memur yaklaşımlarını ve memur birikimini ortaya koymaktadır.

Memur sicil kayıtları günümüzdeki biyografi ve monografi çalışmaları açısından çok kıymetli bilgiler barındırmaktadır. Memur sicilleri üzerinden Osmanlı Devleti'nin son döneminde görev yapan tarihi şahsiyetlerin biyografilerinin yazımına da ciddi bilgi katkısı sağlanmaktadır. Devlet Arşivlerindeki *DH.SAİD* fonunda

rastladığımız 600 civarındaki Trabzonlu ismin sicil kayıtları bu konuda büyük bir biyografik zenginliği ifade etmektedir. Sicil kayıtları, tarihte çeşitli açılardan önem taşımış Trabzon'un, memur sayısı ve memur kalitesi açısından da devlet ve toplum yaşamında değerli bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

Memur sicilleri diğer taraftan; memurların mensup olduğu Trabzonlu eşraf ailelerin varlığına, meşgalelerine, taleplerine, devletle olan ilişkilerine dair bilgiler vermektedir. Memurların yetiştiği ortama ve memurların yetiştiği öğrenim kurumlarına dair önemli içermektedir. Diğer bir ifadeyle, memurların yetişme şekillerini incelemek bir anlamda bizi Trabzon eğitim tarihine de götürmektedir. Dolayısıyla sicil kayıtlarında 19. yüzyılda Trabzon eğitim tarihine dair çok önemli ipuçlarına rastlanmaktadır. Dönemin medreseleri, sıbyan mektepleri, rüştiyeleri, askerî rüştiyesi, özel okulları, azınlık okulları, yabancı okullar ve özel eğitim hakkında faydalı bilgilere ulaşılmaktadır.

Görüleceği üzere sicil kayıtları, Trabzonlu memurlar hakkında başka analizler yapılmasına fırsat sağlamaktadır. Trabzonlu memurlar çoğunlukla mesleklerinde başarılı olmuş insanlardır. Özellikle memuriyetteki başarılarından dolayı ödüllendirilen hatta madalya verilen memurların durumu dahi, Trabzon'daki veya Trabzonlular arasındaki memurluk kültürüne ve birikimine hatta Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden Trabzonlu memur mirasına dair önemli bilgiler olarak görülmelidir. Sicil kayıtları göstermektedir ki; Trabzon tarihten beri sadece ticarette, siyasette, kültür hayatında ve dinî yaşamda etkili olan şahsiyetler yetiştirmemiş, memur kültürü açısından da yerelden genele uzanan iz bırakmış bir insan mirasının oluşmasına yol açmıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

2. Kitaplar ve Makaleler

BAL, Mehmet Akif- DAĞDELEN, İrfan, *Osmanlı Arşiv Belgelerindeki Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar (1879-1909)*, İstanbul, 2012.

_____, "Trabzon'dan Dünyaya Açılan Uluslararası Bir Aile: Nemlizadeler", *İlkhaber*, 4 Kasım 2012.

BAL, Mehmet Akif, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, Genişletilmiş Üçüncü Basım, İstanbul, 2009.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2. Baskı, İstanbul, 2000.

DAĞDELEN, İrfan, "Sicill-i Ahval Defterleri ve Sicill-i Ahval Defterlerinde Kayıtlı Mardin Doğumlu Osmanlı Devlet Adamları", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu*, İstanbul, 2006, s. 609-620.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Sicill-i Ahval Defterlerini Tamamlayan Arşiv Kayıtları", *İÜEF Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul, 1998, s. 141-157.

MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmani (Osmanlı Ünlüleri)*, C. I-II-III-IV-V, yay. haz. Seyit Ali Kahraman-Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

MERT, Talip, "Sicill-i Ahval Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 2000, s. 97-111.

ÖZDEMİR, Hüseyin, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, İstanbul, 2001.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.

SARIYILDIZ, Gülden, *Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, İstanbul, 2004.

TAŞDELEN, Vefa, "Biyografi: Ötekine Yolculuk", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 172, Güz 2006, Yıl. 35, s. 8-16.

YÜKSEL, Ayhan, *Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Tirebolulu Memurlar (1879-1909)*, İstanbul, 2004.

_____, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, İstanbul, 2013.

EKLER

Ek 1. Hasan Fehmi Efendi Sicil Kaydı

Ek 2. Hâfız Mahmûd Nedîm Efendi Sicil Kaydı

